

Originalitāte ir vērtība. Saruna ar 'Purvīša balvas' ekspertu Vilni Vēju

Eksperti ik ceturksni izvirza spilgtākos un nozīmīgākos mākslas darbus Latvijā, kuri tiek nominēti "Purvīša balvai". Mākslas kritiķis un "Purvīša balvas" eksperts Vilnis Vējš intervijā portālam "Delfi" atklāj apbalvojuma vērtēšanas aizkulises, kā arī dalās savos iespaidos par mākslinieku vidi Latvijā.

Novērtēt mākslu - tas nav viegls pienākums un darbs. Vai mākslu vispār ir iespējams objektīvi novērtēt?

Es domāju, ka mēs visi vērtējam mākslu katru reizi, kad to redzam. Izstādē, esot pārdzīvojuma varā, vai pēc izstādes mēs domājam, kas ir tas, ko redzējām. Un tas ir labi, ja mēs domājam! Slikti ir tad, ja mēs nedomājam neko. Manuprāt, katrs skatītājs var nodarboties ar mākslas vērtēšanu atbilstoši savai pieredzei, saviem uzskatiem, savai gaumei. Kritiķis atšķiras tikai ar to, ka viņš savu vērtējumu mēģina pamatot, izvērst, dara zināmu presē un parakstās.

Kā kritiķim iespējams piešķirt labāko novērtējumu mākslas darbam?

Kritēriji katram ir personiski, atbilstoši viņa gaumei un interesēm. Daļēji tie ir atkarīgi arī no pieredzes kompleksa. Izglītība, nodarbošanās, jo ne jau visi kritiķi ir vienādi... Mana biogrāfija, piemēram, nav tipiska. Kura gan ir? Jā, šie kritēriji ir kombinēti.

Kādus pamatkritērijus pats ņemat vērā "Purvīša balvas" vērtēšanas un nominēšanas procesā?

"Purvīša balvas" kandidātu izvirzīšanā piedalās vairāki cilvēki, savukārt tie, kas vērtē astoņus finālistus, ir pavisam citi. Mūsu komisijas spriedums lielā mērā ir balsošanas rezultāts, bet mēs katrs reizi trijos mēnešos ierosinām dažus pretendētus, kuru darbi vai izstādes šķitušas nozīmīgas. Tātad ne visi ceturkšņa uzvarētāji ir manis izvirzīti. Lai izvirzītu kādu izstādi vai mākslinieku, man, pirmkārt, šai izstādei ir jāpatīk. Droši vien ļoti grūti un arī nepareizi ir teikt - "Man nepatīk, bet...". Tomēr nav izslēgti gadījumi, kad es piekrišu kolēģiem, vienkārši atzīstot, ka konkrētā izstāde nav manā gaumē, es to neizvirzītu, bet, mazliet atsvešinātāk skatoties, var piekrist, ka tas ir nozīmīgs un ievērojams mākslas darbs.

Kas ir tas kopums, kas, Jūsaprāt, apliecina mākslas darba izcilību? Kvalitāte? Ideja? Inovācija?

Kvalitāte šobrīd ir tāds ļoti izplūdis jēdziens, kas pieprasa daudzus paskaidrojumus. Es vēlētos saskatīt mākslas darbā kaut kādas profesionālās izglītības pēdas, bet tas nav obligāti, jo mūsdienās mākslinieki var mainīt jomas, kurās strādā. Var būt arī kaut kas ārkārtīgi oriģināls pilnīga diletanta izpildījumā, bet tā nav parasta prakse, drīzāk reti izņēmumi. Inovācija - jā, noteikti, ka visa laikmetīgā māksla ir mazliet apsēsta ar prasību pēc kaut kā arvien jauna un jauna. Tas reizēm var būt arī pretrunā ar kvalitāti. Taču, protams, labs mākslinieks ar spēcīgiem darbiem ir oriģināls tieši tādā pat mērā, cik unikāla un ne ar ko nesajaucama, neapmaināma ir viņa personība. Šis mākslinieks vienkārši atbilst pats sev. No tā, ka katra personība ir unikāla, loģikas ceļā varam izsecināt, ka arī mākslā oriģinalitāte ir vērtība. Protams, vieglāk ir pamanīt pakaļdarinājumus. Mākslā varam sastapt ļoti daudz atdarinājumu. Arī citātus, kas ir apzināta darbība. Bet arī tad ir vēlēšanās saskatīt to, ko mākslinieks pats no sevis ir pievienojis citātam.

Jūs minējāt, ka oriģinalitāte - tā ir vērtībā. Kas, Jūsprāt, ir mākslas galvenā vērtība?

Ja es gribētu būt cinisks, tad teiktu, ka mūsdienās visu nosaka tirgus. Tajā skaitā arī dažādas balvas. Ļoti daudzi cilvēki patiešām tā arī izdara savus secinājumus - paskatās, cik maksā, kāds ir iepriekšējais mākslinieka CV. No tā nevaram izbēgt. Tomēr es negribētu uzsvērt šo aspektu, tādēļ ka māksla - tā ir neobligāta izpausme. Personīga. Tā vienmēr ir brīvprātīga. Kāda ir motivācija mākslu radīt, uztvert? Motivācija katram var būt pilnīgi cita. Ja kādam motivācija darboties mākslā ir sveša - pieņemta no citiem vai uzspiesta, tad tas ir mīnuss. Un par tām cenām runājot - ja vienīgais dzinulis ir izsisties, tad tā arī nav diez cik laba motivācija un parasti to redz.

No jaunajiem nominantiem - Gints Gabrāns savu videoinstalāciju "Sešas galvas" veidojis ar rentgenstaru datortomogrāfijas palīdzību, savukārt Voldemārs Johansons savā darbā izmantojis projekcijas un dažādus skaņas risinājumus. Zinātne un tehnoloģijas arvien vairāk iet roku rokā ar mākslu. Kā Jums šķiet, kāda ir tehnoloģiju loma laikmetīgajā mākslā?

Noteikti, ka var būt laikmetīgā māksla, kurā tehnoloģijām nav nekādas lomas - tā būtu konceptuāla māksla, kurā pietiek izstāstīt ideju un mēs viņu atzīstam par labu, oriģinālu vērtību. Ir tradicionālas tehnikas, kurās kaut ko jaunu ieviest ir ļoti grūti, jo tās ir ļoti izsmalcinātas, bet tieši tādēļ katra jauna nianse ir ieguvums. Un ir laikmetīgā māksla, kura ir ciešā sakarā ar tehnoloģijām. Interesanti, ka tehnoloģijas mākslu vienmēr ir iespaidojušas! Arī tad, ja pašas tehnoloģijas noveco un dažas no tām mēs vairs nelietojam, vienalga ir ārkārtīgi interesanti atskatīties uz darbiem, kas ar tām radīti. Piemēram, analogās fotogrāfijas, vinila plates, 16 mm kino filmas, video kasetes... Ļoti daudz kas.

Kā vērtējat mākslinieku vidi Latvijā?

Mākslinieki Latvijā saskaras ar ļoti daudzām grūtībām. Es nevaru par šo jautājumu spriest, apejot katra konkrētā mākslinieka iespējamās darba apstākļus. Tur mēs kā sabiedrība varētu viņiem palīdzēt - tā, kā to dara daudzas citas pilsētas visā pasaulē. Teiksim, pilsētas Rietumeiropā - atbalstot, aicinot pie sevis, konkurējot par mākslinieku piesaisti, lai tie vēlētos tur braukt un strādāt. Ir miljons jautājumu, ko šajā jomā varētu darīt. Realitāte ir tāda, ka daudzi mūsu mākslinieki, it īpaši gados jauni, vienkārši dodas tur, kur ir pateicīgāki apstākļi radošam darbam.

Kā vērtējat brīvību izpausties mākslā Latvijā? Vai mākslinieku brīvība tiek ierobežota, vai tomēr Latvijā varam atļauties visu?

Ja mēs piederam tā saucamajai brīvajai pasaulei vai Rietumeiropai, tad mākslinieki tiešām varētu mākslā atļauties pilnīgi visu. "Ja" es teicu tādēļ, ka man reizēm ir aizdomas, ka mēs tomēr īsti līdz galam tai brīvajai pasaulei nepiederam vis. Piemēram, pēdējā laikā bieži dzirdētais sauklis, ka brīvība nav visatļautība, ir perestroikas lozungs, kāds ievazāts Gorbačova laikā, kas Latvijai bija tikai pusceļš uz neatkarību un pēc tam uz iestāšanos Eiropas Savienībā. Ar to es gribu teikt, ka šis sauklis mūsdienās nav valīds. Demokrātiskā sabiedrībā brīvība IR visatļautība, izņemot tikai to, kas ir aizliegts ar likumu un kas ir tiesiskā ceļā sodāms. Un arī par likumiem var būt diskusijas, un demokrātiskā sabiedrībā tādas nepārtraukti notiek! Deputāti katru dienu strādā pie likumu izmaiņām. Turklāt mākslu regulē citi likumi, nevis sadzīves situācijām paredzētie.

Vai māksliniekiem, Jūsaprāt, būtu jābūt aktīvākiem, paužot savu nostāju par politiskiem un sociāliem notikumiem/aktualitātēm?

Es izvairītos lietot daudzskaitli, tādēļ ka mākslinieki ir dažādi. Izvirzot kaut kādas prasības kopumam, mēs tās nevaram izvirzīt katram atsevišķi, un otrādāk - ja mums kaut kā pietrūkst latviešu mākslā kopumā, mēs jau neesam vieni! Mēs varam pastiept roku pa labi, pa kreisi un sameklēt šīs mākslas vērtības mūsu vienotajā, globālajā pasaulē. Katra mākslinieka atsevišķas izvēles - tās ir viņa izvēles. Vai es kādu varētu aicināt darīt citādāk, nekā viņš dara? Es tādu atbildību neuzņemos! Ja māksliniekam ir vēlēšanās gleznot puķes, es to noteikti respektēju. Ja mēs tā kopumā skatāmies uz latviešu mākslu, tad vidējais statistiskais latviešu mākslinieks ir ļoti aizņemts ar savu iekšējo pasauli un vēlas sarunāties par to. Viņš nevēlas apspriest politiskus vai sabiedriski aktuālus jautājumus. Varbūt viņi jūtas atsvešināti no lēmumu pieņemšanas? Katrā gadījumā es šo izvēli cienu, un man nekas nav pret dalīšanos personiskās iekšējās pasaules svārstībās. Nevar būt nekādu pretenziju pret katru mākslinieku atsevišķi, bet tas līdzsvars kopumā varbūt veidojas mazliet dīvains.

"Purvīša balva" ir augstākais novērtējums mākslā Latvijā. Vai jūtat, ka mākslinieki šo balvu arī attiecīgi novērtē?

Es domāju, ka viņi to vērtē atkarībā no sava izvietojuma pret šo balvu. "Purvīša balvai" mākslinieki nepiesakās paši. Es arī neesmu dzirdējis, ka kāds būtu atsaucis savu dalību vai liedzis sevi izvirzīt tālāk. Reizēm, skatoties mākslinieku dzīves gājumus, es redzu, ka viņi piemin šo izvirzīšanu arī ceturksnī, dalību fināla astotnieka izstādē, nemaz nerunājot par pašu balvu. Līdz ar to es pieļauju, ka viņi atzīst un novērtē šīs balvas nozīmi savā personiskajā karjerā. Es domāju, ka tie, kas saņēmuši šo balvu, ir apmierināti un "Purvīša balva" kopainā tiek respektēta kā spēlētājs.

Vai pašā balvas vērtēšanas procesā saskatāt kaut ko, kas būtu jāmaina?

Jā, man ir vesels saraksts ar priekšlikumiem! (smejas) Lielākoties mēs šādus priekšlikumus apskatām komisijā diskusiju kārtībā. Manuprāt, tuvākā vai tālākā nākotnē būs aktuāls jautājums par to, cik šī balva ir noslēgta. Teiksim, tikai latviešu mākslā. Reizēm veidojas situācijas, ka mākslinieki, kas ir it kā mūsu latviešu mākslai piederīgi, rada darbus ārzemēs un izstāda tos tur. Es vēlētos cerēt, ka tikpat labi šeit varētu strādāt mākslinieki ar citu izcelsmi un citu skolu. Ja pieņemam, ka ir divas lietas, pēc kurām mēs nosakām piederību latviešu mākslai - izcelsme un skola. Bet ir jaunās paaudzes mākslinieki, kuri mākslu nav mācījušies Latvijā. Vai noteicošais būtu izcelsme? Arī citas izcelsmes mākslinieki, kas, moderni sakot, rezidē Latvijā, varētu pretendēt uz "Purvīša balvu". Es esmu ievērojis dažus lietuviešu un igauņu darbus, kas ir radīti un pirmoreiz izstādīti šeit, Latvijā. Tātad šie darbi kaut kādā veidā reflektē par Latvijas situāciju un vidi. Es domāju, ka "Purvīša balvai" būtu laiks kļūt atvērtākai. Un es nemaz nerunāju par tādiem jautājumiem kā stilistiskā, žanriskā vai mediju daudzveidība. Otrs ierosinājums, kuru man ieteikuši ārzemju kolēģi, ir balvas ieguvēju atkārtoti balvai neizvirzīt, lai dotu iespēju parādīties arvien jauniem vārdiem. Ja šādi spēles noteikumi būtu definēti, arī esošajiem "Purvīša balvas" laureātiem nebūtu iemesla uzskatīt, ka viņi nākamreiz tiek novērtēti zemāk.

Jūsaprāt, ko mākslinieks sagaida no mākslas kritiķa?

Es pats īslaicīgi esmu bijis praktizējošs mākslinieks, un man ir izdevies pabūt abās frontes pusēs. Mākslinieks gaida uzslavas! Es, piemēram, tās gaidīju, un runas par konstruktīvu kritiku vai rāšanas audzināšanas nolūkā - tās visas ir muļķības! Nevienam to negaida, un nevienam tas nav vajadzīgs, izņemot asinskāro publiku, kura reizēm tāda ir, jo māksla ir mazliet spēle. Uzslavas ir vajadzīgas nevis tādēļ, ka patīkami, bet tādēļ, ka tās dod pārliecību un spēku strādāt tālāk.

Es neesmu saticis nevienu mākslinieku, kam uzslavas būtu nākušas par sliktu, kam būtu pārāk augsts pašnovērtējums. Tieši otrādi - es esmu saskāries ar to, ka māksliniekiem ir pārāk zems pašnovērtējums.

Kādēļ tas tā, pēc Jūsu domām?

Nevaru spriest par visu pasauli, taču es domāju, ka mums ir īpatnēja mentalitāte, kas sakņojas, tagad minēšu - protestantismā, Vidzemes brāļu draudžu tradīcijās? Tā ir protestantismam raksturīga ētika - būt pieticīgam, pazemīgam, neizcelties... Bet mākslā neder vēlme būt zemāk par zāli! Tai vēl ir uzslāņojies padomju periods, kurā kaunināšana vai kolektīvs uzbrukums katram atsevišķam loceklim bija modē un pieprasīja "paškritiku" - publisku sevis pazemošanu. Bet tā ir ļoti traumatiska pieredze, no kuras vajadzētu tikt vaļā gan katram atsevišķi, gan visiem kopumā.

Vai mākslas joma Latvijā nebūtu stiprāka, ja kritika būtu aktīvāka?

Kritika ar lielu prieku būtu aktīvāka, ja mēs kritiku iedomājamies kā tādu personu. Ja mediji maksātu lielākus honorārus, būtu konkurence. Tomēr publicēt recenzijas vai rakstīt rakstus, ievadus vai grāmatas, vienlīdz ko, par mākslu - tā ir tāda pati izvēle kā būt māksliniekam. Vai arī nebūt. Es pazīstu talantīgus domātājus un rakstītājus, kas izsakās reti. Katram savi motīvi, nevar dot nekādu kopīgu pasūtījumu kādam konkrēti.

Vai Latvijā mākslā pastāv kāda raksturīga modes tendence, kas raksturīga vairumam vai kādai daļai mākslinieku?

Es varbūt daļēji jau atbildēju par introspekciju - tāds iekšupvērstis skatiens. Bet tā nav ne mode, ne tendence - tā ir tāda nepārejoša īpašība. Tāpat kā estetizācija, mākslas darba izskata prioritāte. Modes ir, nāk un pāriet. Ir mode, kas ir māksla, un mode, kurā ir tikai mode! (smejas) Tas nav nekas slikts. Mode, talantīgi un aizraujoši izpildīta, izspēlēta tāpat ir interesanta pēc gadiem tieši ar to, ka kādreiz ir bijusi mode.

Kas ir pēdējo gadu izcilākais darbs Latvijas mākslā, kam pats personīgi dotu "Purvīša balvu"?

Laikam nevarēšu Jums pateikt. Es ar to izcilības vārdu nemētājos. Par pēdējo gadu droši vien nebūtu korekti kaut ko teikt, jo es piedalos "Purvīša balvas" komisijā. Lai gan es negribu slēpt viedokli - piemēram, ieteicu Daci Lielo un Aiju Zariņu, kas neguva komisijas vairākuma atsaucību. Bet es neveidoju tādus sarakstus kā TOP 3 vai TOP 10. Es domāju, ka saraksti ir tikai labs palīg līdzeklis, lai ātri orientētos, bet saskarsmē ar mākslu nekas nenotiek ātri. Tur vajag tieši otrādāk - iedziļināties. Tad daudz kas ir interesants, un nav tik ļoti no svara, kurš ir kurā topa vietā.